

پۆلی کورد له شهري مه لازگر ددا

د. نیشتمان به شیر محمهد
(زانکۆی سه لاهه دین - کۆلیژی ناداب)

پرزگاریخوازی موسلمانان له جهزیره و لاتی شام، چونکه شتیکی چاوه روانکراو بوو که بیزهنتیه کان زۆریه هیرش و په لاماره کانیا ناراستهی سنوره کانی دهوله تی ئیسلامی بکه ن چ له سه رده می ته مه وی و چ له سه رده می عه باسیه کاند.

دهسه لاتی ناوهندی ئیسلامی، بایه خیکی زۆری ددها به ناوچه سنوره کان و به تایبه تی قایم کردنی شاره کانی ئەم ناوچانه و به هیزکردنیا ن و تاسه رده می خیلافه تی سییه می عه باسی ئەم هه ریمانە له ژیر کۆنترۆلی خه لافه تدا بوون، به لام دواتر ئەم دۆخه گۆرا و دهسه لاتی حکومه تی ناوهندی کزولاواز بوو، له بهر ئەوه کورد پۆلیکی گه وره و گرنگی بینی له پارتیزگاریکردنی ناوچه سنوره کان و به رگری لیکردنی و به رپه رچدانه وهی مه ترسیه ده ره کیه کان له لایه ن میرنشینه کوردیه کان وه ک میرنشینی په وادی و شه دادی.

گرنگترین ئەو هیزانه ی هاوسنور و نزیکه خاکی کوردبوون بریتی بوون له (ئهرمه ن - که رج - خه زر) له به شی باکوور و رۆژهه لات، له رۆژئاواشه وه دهوله تی بیزهنتی، که واته و لاتی کورد به رده وام له لایه ن ئەم هیزانه وه رووبه رووی مه ترسی ده بووه و به یه شتیکی ناسایی بوو که کورد ئه رکی پاراستن و به رگریکردن له خاک و زیدی خۆی له ئەستۆ بگریت. سه باره ت به میرنشینه کوردیه کانی ئەم ناوچه سنوریا نه ش ده توانین ئاماره به سی میرنشین بکه ین که بارودۆخیان له مه ترسیدا بوو، میرنشینی شه دادی له ناران، میرنشینی په وادی له نازه ربه یجان، میرنشینی مه روانی له جهزیره و ئه رمینیا.

هیرش و په لاماره کانی بیزهنتیه کان بۆسه ر سنوره کانی دهوله تی ئیسلامی به رده وامی هه بوو تا ده رکه وتنی سه لجوقیه کان له ناوچه که دا وه ک هیزتیکی نوێ، له گه ل هاتنی شه پۆلی ئەم هیزه نوێیه ته رازووی هیز له م ناوچانه دا گۆرا و به مه ش هه لۆتستی بیزهنتیه کان له رووی سه رباریه وه لاسه نگ بوو، نه یان توانی به رده وام بن

پۆلی کورد له پارتیزگاریکردن له سنوری دهوله تی ئیسلامی، بایه خیکی زۆری هه یه، چونکه وه ک ئاشکرایه و لاتی کورد له ناوچه چیا ییه کان پیک ده هات له باکووری دهوله تی ئیسلامی وه ک (نازه ربایجان و ئه رمینیا و ناوچه ی جهزیره و ناران) ئەم ناوچانه ش سنوریا ن هاوبه ش بوو له گه ل ئیمپراتۆریه تی بیزهنتی، له بهر ئەوه زۆر کات ئەم دهوله ته په لاماری ناوچه کوردیه کانی ددها.

وه ک ئاشکرایه ئیمپراتۆریه تی بیزهنتی دۆژمیکی سه سه ختی خه لافه تی ئیسلامی بوو، له بهر ئەوه ی بیزهنتیه کان زۆریک له ناوچه کانی نیوقه له مه روه ی دهسه لاتی خۆیان له ده ست دا له کاتی شه ری

بیزه‌نتیه‌کان بینه‌وه، چونکه بیزه‌نتیه‌کان هیزه‌کانیان دابه‌ش کردبوو بۆ دوو به‌ش، به‌شی یه‌که‌م به‌سه‌رکردایه‌تی (طرخانیوس) که هیترسی کرده‌سه‌ر شاری خه‌لات (که ده‌که‌وینه‌که‌ناره‌کانی ده‌ریاچه‌ی وان) به‌شی دووه‌میش به‌سه‌رکردایه‌تی (رۆمانوس) و هیترسی کرده‌سه‌ر شاری مه‌لازگرد. له‌ئاکامدا هه‌ردوو شاره‌ کوردیه‌که‌ تووشی کوشتاریکی زۆر هاتن، له‌ولاشه‌وه‌ میری میرنشینی مه‌روانی (نظام‌الدین) میری دیاربه‌کر به‌ پالنانی هه‌ستی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی کۆمه‌ک و یارمه‌تی سه‌ربازی زۆری نارد بۆ ئەم ناوچانه.

له‌ دوا‌ی شه‌ریکی زۆر توندو قورس بیزه‌نتیه‌کان شکستیان هینا و هیزی کوردی ئیسلامیش سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌یان بۆ خۆیان تۆمار کرد، ته‌نانه‌ت ئیمپراتۆری بیزه‌نتی (رۆمانوس) له‌م جه‌نگه‌دا له‌لایه‌ن کورده‌کانه‌وه‌ به‌دیل گیرا، سه‌رچاوه‌کان راو‌بو‌چوونی جیا‌وازیان هه‌یه‌ له‌باره‌ی به‌دیل گرتنی رۆمانوسه‌وه، به‌لام (ئین‌العبری) میترو‌نووس له‌کتیبه‌که‌ی خۆیدا (تاریخ‌الزمان) ده‌لێ کابرایه‌کی کورد به‌ناوی شادی توانی ئیمپراتۆری بیزه‌نتی رۆمانوسی چواره‌م به‌دیل بگرت بۆ سه‌لمانندی ئەم راستییه‌، ده‌توانین بلێین که وشه‌ی (شادی) وشه‌یه‌کی کوردیه‌ به‌واتای (السعادة) دیت، ته‌نانه‌ت باپیری سه‌رکرده‌ی کورد (صلاح‌الدین‌الایوبی) ناوی (شادی)یه. (ابن‌العبری: تاریخ‌الزمان، ص ۱۱۱-۱۱۲).

هۆکاره‌کانی سه‌رنه‌که‌وتنی بیزه‌نتیه‌کان له‌ شه‌ری مه‌لازگرد زۆره‌ که‌ ناکرێ لێره‌دا باس له‌ هه‌موویان بکرێ، به‌لام گرنگترینیان ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ رۆلی ئاكتشانه‌ی هیزه‌کانی کوردی له‌ به‌رگریکردن و پاراستنی خاکه‌که‌ بیان له‌ ده‌ستدریژی بیگانه‌، هه‌روه‌ها کوششی سه‌لجوقیه‌کان له‌ قایم‌کردنی پیگه‌ و ده‌سه‌لاتیان له‌ ناوچه‌ و هه‌ریمه‌ کوردیه‌کاندا یارمه‌تیدهر بوو بۆ به‌ده‌ست هینانی سه‌رکه‌وتنیکی له‌م جۆره‌.

سه‌باره‌ت به‌ ئاکامه‌کانی شه‌ری مه‌لازگرد سه‌باره‌ت به‌کورد، ئەوا له‌ هه‌موو باریکدا له‌ به‌رژه‌وه‌ندی کورد نه‌بووه، ئەگه‌ر چی کورده‌کان توانیان به‌ریه‌رچی مه‌ترسیه‌کی گه‌وره‌ بده‌نه‌وه، له‌ هه‌مان کاتدا سه‌رده‌تای دروستبوونی مه‌ترسیه‌کی نوێ بوو بۆ کورد که‌ خۆی له‌ بوون و هه‌ژمونی سه‌لجوقیه‌کاندا ده‌بینیسه‌وه‌ له‌ ناوچه‌که‌دا، هه‌رچه‌نده‌ کورد رۆلیکی مه‌زن و پر‌بایه‌خی هه‌بوو له‌ شه‌ره‌که‌دا و دانیشتمانی کورد به‌رگریه‌کی بێ‌ وینه‌یان نیشان دا و میر و سه‌رکرده‌ کوردیه‌کانیش

له‌هیترشکردن، چونکه سه‌لجوقیه‌کان له‌گه‌ڵ ده‌ستپێکی دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیکی به‌هیز و تۆکمه‌، توانیان له‌ رووی سیاسی و سه‌ربازییه‌وه‌ گوشاریکی زۆر بخه‌نه‌ سه‌ر به‌ری بیزه‌نتی ئەمه‌ش بۆ به‌ده‌سته‌ینانی ئامانجگه‌لیکی زۆر له‌ پێشه‌وه‌ی ئەم ئامانجانه‌ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر ناوچه‌ کوردیه‌کاندا، چونکه‌ ناوچه‌ و هه‌ریمه‌ کوردیه‌کان به‌شپێکی گرنگیان پێک ده‌هینا له‌ستراتیجیه‌تی سه‌لجوقیه‌کان و مه‌یدانی سه‌ره‌کی بوون له‌ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی هیزو په‌لاماری بیزه‌نتیه‌کان تا لێیه‌وه‌ بتوانن به‌ریه‌رچی هیترشه‌کان بده‌نه‌وه‌.

له‌ سالی ۴۶۳هـ / ۱۰۷۱ز میرنشینی مه‌روانی رووبه‌رووی هیترشیکی سه‌ربازی بیزه‌نتیه‌کان بووه‌وه‌ به‌تایبه‌تی شاره‌کانی (مه‌لازگرد- ئه‌رجیش- ئه‌خلاق) له‌ هه‌مان سالدا ئیمپراتۆری بیزه‌نتی رۆمانوسی چواره‌م دیوجینوس (romanus (diogenes به‌هیتزیکێ گه‌وره‌ه‌ بریاری دا هیترش بکاته سه‌ر ناوچه‌ی ئه‌رمینیا که‌ له‌ چه‌ند گرووپتیکی ئه‌تنیکی جیا‌واز پێک ده‌هات وه‌ک (روم- روس- خه‌زه‌ر- قفقاق- که‌رج- ئه‌رمه‌ن... تاد) به‌پیتی ئاماژه‌ی سه‌رچاوه‌کان سوپای بیزه‌نتی نزیکه‌ی (۲۶۰) هه‌زار سه‌رباز بوون له‌ کاتی‌کدا سه‌لجوقیه‌کان که‌ له‌ ناوچه‌ کوردیه‌کاندا بوون، ژماره‌یان ته‌نیا (۲۰) هه‌زار که‌س بووه، کاتی‌ک هه‌والی په‌لاماره سه‌ربازییه‌که‌ی ئیمپراتۆری بیزه‌نتی رۆمانوس بۆسه‌ر شاری مه‌لازگرد که‌ ده‌کاته ناوچه‌کانی باکووری ده‌ریاچه‌ی وان (کوردستانی باکوور/ تورکیا) گه‌یشه‌ سولتانی سه‌لجوقی (ئهل‌ب ئه‌سه‌لان) که‌ له‌ شاری (خوی) بوو له‌ ئازهریجان، هه‌رچه‌نده‌ ژماره‌ی سه‌ربازه‌کانیشی که‌م بوون، به‌لام بریاری رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی ئیمپراتۆری بیزه‌نتی دا.

لێره‌دا رۆلی کورد ئاشکرا ده‌بیت له‌ به‌رگریکردن و پاراستنی خاکه‌که‌ی به‌رامبه‌ر ده‌ستدریژی بیگانه‌، ته‌نانه‌ت هه‌ردوو میترو‌نووسی به‌ناویانگ (ابن‌الجوزی داواری) ئاماژه‌ بۆ ئەو راستییه‌ ده‌که‌ن که‌ (۱۰) هه‌زار سه‌ربازی کورد له‌ خه‌لکی ناوچه‌که‌ به‌شپه‌یه‌کی خیراو بویرانه‌ خۆیان ئاماده‌ کرد بۆ به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی په‌لاماری بیزه‌نتیه‌کان و شه‌ریکی زۆر سه‌خت و به‌ناویانگ له‌ هه‌ریمه‌ شاخاوییه‌کانی کوردستانی سه‌روو (تورکیا) رووی دا به‌ناوی شه‌ری (مه‌لازگرد) که‌ ئەگه‌ر به‌شداری چالاک و چاونه‌ترسانه‌ی کورد نه‌بویه له‌م شه‌ره‌دا، ده‌توانین بلێین ئەنجامه‌که‌ی له‌به‌رژه‌وه‌ندی بیزه‌نتیه‌کان ده‌بوو سه‌ربازانی کورد له‌ دوو به‌ره‌وه‌ توانیان رووبه‌رووی

كۆمەك و يارمەتتەكى باشيان پيشكەش كىرد، بەلام سەلجۇقىيەكان ھەولەكانيان لەبەرچاۋ نەگرتن و پاداشتى ئەم ھەلۋىستە جوامىيرانەى كوردىيان نەدايەو، بەلكو بەپىچەوانەو كوردستان ئاۋەلابو بەرامبەر شەپۆلى توركەكان و گرتنى ھەرىمە كوردبەكان، بەشپۆبەكى راستەوخۆ كوردستان بوو بەنكەيەكى سەرەكى سەلجۇقىيەكان، بەلام روودانى ئەم شەرەو بەشدارى كوردەكان تىيدا بايەخ و گىرنگىيەكى زۆرى ھەيە لە دىرۆكى كورددا لە سەردەمى ئىسلامى، چونكە بە گەواھى مېثروونوسان، كوردەكان بوونە قەلغانى پارتىزگارى لە سنوورى دەولەتى ئىسلامى.

سەرچاۋەكان:

- ۱- الحسيني: (زبدة التواريخ في اخبار الامراء والملوك السلجوقية) (اخبار الدولة السلجوقية)، تحقيق محمد نورالدين، بيروت، ۱۹۸۶م.
- ۲- ابن الاثير: (الكامل في التاريخ)، بيروت، ۱۹۷۸م.
- ۳- البغدادي: تاريخ دولة آل سلجوق، بغداد، ۱۹۶۴م.
- ۴- سبط ابن الجوزي (مرآة الزمان في تاريخ الاعيان)، انقره، ۱۹۶۸م.
- ۵- الداوداري: كنز الدرر و جامع الغرر، تحقيق صلاح الدين المنجد، القاهرة ۱۹۶۱م.
- ۶- ابن العبري: تاريخ الزمان، ترجمة الاب اسحق ارملة، بيروت، ۱۹۹۱م.
- ۷- حسن حبشي: الحرب الصليبية الاولى، القاهرة، ۱۹۵۸م.
- ۸- رنسيما: تاريخ الحروب الصليبية، ترجمة الباز العريني، بيروت، ۱۹۶۷م.
- ۹- الفارقي: (تاريخ امد و ميفارقين) القاهرة، ۱۹۵۹م.
- ۱۰- عبدالرقيب يوسف: الدولة الدوستكية في كوردستان الوسطى، بغداد، ۱۹۷۲م.

11- MINORSKY: V (STUDIES IN CHUCASIAN HISTORY)
PRINTED IN GREAT BRITAIN,
LONDON, 1953